

BOSHLANG'ICH SINFLARDA TABIIY FANNI O'QITISHNING AHAMIYATI VA RIVOJLANISH BOSQICHLARI

Matkarimov Jahongir Saloydinovich

*Andijon davlat pedagogika institute Boshlang'ich ta'lim kafedrası
katta o'qituvchisi.*

Turdiyeva Shohsanam Mahamadali qizi

*Andijon davlat pedagogika institute Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi
3-bosqich talabasi*

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang'ich sinflarda tabiiy fanlarni o'qitishning zamonaviy talim tizimidagi o'rni, ahamiyati va rivojlanish bosqichlari yoritilgan. Shuningdek, tabiiy fanlarni o'rgatish orqali o'quvchilarda kuzatish, tahlil qilish, fikrlash va xulosalash kabi muhim ko'nikmalarni shakllantirishga urg'u berilgan. Maqolada tarixiy rivojlanish jarayonlari bilan bir qatorda, O'zbekiston ta'lim tizimidagi islohotlar doirasida tabiiy fanlarni o'qitishdagi yondashuvlar tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: Boshlang'ich ta'lim, tabiiy fanlar, o'qitish usullari, rivojlanish bosqichlari, kuzatish, tajriba, zamonaviy metodika.

Boshlang'ich ta'lim – bu bolaning hayotida muhim bosqich bo'lib, unda asosiy bilim, ko'nikma va dunyoqarash shakllanadi. Ayniqsa, tabiiy fanlar bolalarda atrof-muhitni o'rganishga, ilmiy tafakkurni rivojlantirishga xizmat qiladi. Tabiiy fanlarni o'qitish orqali bolalar tabiat hodisalari haqida dastlabki tushunchalarga ega bo'ladilar, bu esa ularning kelgusidagi ilmiy qiziqishini oshiradi.

Tabiiy fanlarni o'qitishning ahamiyati quydagicha:

- Ilmiy tafakkurni shakllantirish: Tabiiy fanlar bolalarda sabab-oqibat bog'liqligini tushunishga yordam beradi.

- Kuzatish va eksperiment qilish ko'nikmalari: Dars jarayonida o'quvchilar tabiatni kuzatadi, oddiy tajribalar bajaradi.

- Ekologik madaniyatni shakllantirish: Tabiatni asrash, atrof-muhitga mehr bilan qarashni o'rgatadi.

- O'z-o'zini ifoda etish va savol berish ko'nikmalari: Fanlar orqali bolalar o'z fikrlarini aniq ifoda etishga o'rganadi.

Boshlang'ich sinflarda o'tiladigan tabiatshunoslik darslari o'quvchilarning atrof-muhitni tanib olish ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Bu fan orqali o'quvchilar o'simliklarning ayrim turlarini yoki ularning qismlarini ajratib tanish, ularning o'ziga xos belgilarini anglab yetish imkoniyatiga ega bo'ladilar. O'simliklarning yoshini aniqlash faqatgina yillik halqalar asosida emas, balki ularning har yili sodir bo'ladigan shoxlanish jarayoniga qarab ham baholash mumkin. Bahordan kuzgacha o'simliklar faol o'sish

davrida bo‘ladi, kuzdan bahorgacha esa ular dam olish holatiga o‘tadi. Shu sababli, bir o‘sinh va bir tinim davri – bitta yillik hayotiy siklni tashkil etadi. Har bir yangi shoxlanish orasi – o‘simlikning navbatdagi yilini anglatadi. Bu bilimlar o‘quvchilarga amaliy tarzda tushuntiriladi, shunda ular daraxtlarni kesmasdan turib ham yoshini aniqlay olishadi. Bu esa ekologik madaniyat va ilmiy qarashlarni shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi.

Tabiatshunoslik fanida amaliy ishlar asosiy o‘quv metodlaridan biri bo‘lib, ular orqali o‘quvchilar turli mehnat faoliyatlariga jalb etiladi. Masalan, ekskursiya davomida tabiiy materiallar to‘plash, maktab oldi hududida yoki tirik tabiat burchagida o‘simliklarga qarov qilish, gerbariy va tabiat kolleksiyalari tuzish, mulyajlar va ko‘rgazmali vositalar tayyorlash kabi faoliyatlar o‘rgatiladi.

Birinchi sinfdanoq o‘quvchilar “Atrofimizdagi olam” darsligi asosida atrof-muhitni bevosita kuzatish orqali o‘rganadilar. Dars jarayonida turli ko‘rgazmali vositalar, jumladan tabiiy obyektlardan foydalaniladi, bu esa bolalarning fikrlash faoliyatini rivojlantirishga yordam beradi. Tabiatshunoslik fanini puxta o‘zlashtirishda kartografik tasvirlardan – ya’ni xarita va sxemalardan foydalanish ham muhim o‘rin tutadi. Masalan, maktab hovlisidagi obyektlarning joylashuvini oddiy rasm shaklida chizish orqali o‘quvchilar uchun ufq tomonlarini aniqlash dastlabki bosqich sifatida o‘rgatiladi.

Shuningdek, o‘quvchilarga turli predmetlar (rasm, fotosurat, gugurt qutisi, kubik, stakan va boshqalar) berilib, ularning o‘xshash va farqli jihatlarini aniqlash topshiriladi. So‘ng geometrik figuralarni daftarga qo‘yib, ularning shaklini atrofidan qalam bilan chizdirish orqali “yuqoridan ko‘rinish” tushunchasi – ya’ni plan bilan tanishtiriladi.

Boshlang‘ich maktabning 1–2-sinflarida tabiiy fanlarga oid eng dastlabki tushunchalar beriladi. Bu bosqichda har bir dars boshqa fanlar bilan uzviy bog‘liq holda o‘tilishi zarur. Masalan, tabiatda o‘zini tutish qoidalari, gul va daraxtlarga ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo‘lish zarurati xalq pedagogikasi elementlari asosida tarbiyaviy darslar bilan uyg‘unlashtiriladi. Bu yondashuv fanlararo integratsiyani kuchaytiradi hamda o‘quvchilar ongida tabiatga nisbatan mehr va mas’uliyat hissini shakllantiradi.

3-sinflarda tabiiy fanlarning mazmuni kengaytirilib, chuqurroq ilmiy tushunchalar beriladi. O‘quvchilar atrofdagi tabiat, jismlar, tuproq, suv, havo, foydali qazilmalar, o‘simliklar va hayvonot olami bilan tanishtiriladi. Shu bilan birga, tabiatni muhofaza qilish va sog‘lom yashash muhitini saqlab qolish haqida ham tushunchalar beriladi. Masalan, foydali qazilmalarning iqtisodiyotdagi o‘rni, ularni tejab-tergab ishlatish zarurati haqida fikr yuritiladi. Tabiiy resurslardan noto‘g‘ri foydalanish, masalan, gazni behuda isrof qilish, kelajakda resurslarning tugab qolishiga olib kelishi mumkinligi ta’kidlanadi.

4-sinfda esa tabiiy hodisa va jarayonlar bilan bog‘liq murakkabroq mavzular o‘rganiladi. Bu bosqichda o‘quvchilarga mustaqil kuzatishlar, ko‘rgazmalar tayyorlash, she’r va hikoya tanlovlarida ishtirok etish orqali tabiatga bo‘lgan qiziqish yanada kuchaytiriladi. Shuningdek, “Qizil kitob”, ekologik qonunlar, tabiatni muhofaza qilish bo‘yicha davlat siyosati kabi mavzular muntazam tushuntirib boriladi.

O'quvchilarda ekologik madaniyatni shakllantirish jarayoni bir necha bosqichda amalga oshiriladi. Avvalo, o'quvchilarga dunyo murakkab va o'zaro bog'liq elementlardan iborat tizim ekanligi tushuntiriladi. Keyinchalik, bu tizimdagi o'zgarishlar bir-biriga bog'liq bo'lishi, tabiatga ehtiyotkor munosabatda bo'lish zarurligi haqida fikr yuritiladi. Odamzod va jamiyat tirik tabiatning tarkibiy qismi ekani, shuning uchun inson faoliyatining tabiatga ta'siri oldindan o'ylab bosqichma-bosqich tashkil etilishi kerakligi haqida tushuncha beriladi. Aks holda, ilm-fan bilan asoslanmagan harakatlar ekologik muammolarga sabab bo'lishi mumkin.

Shu asosda, o'quvchilarga ekologik muvozanat, tabiatni muhofaza qilish va uni saqlashga oid zamonaviy bilimlarni yetkazish zarur. Atrof-muhitni asrashga yo'naltirilgan bilim va ko'nikmalar ekologik ongini shakllantiradi. Kelajak avlod sog'lom bo'lishi uchun ekologik xavfsiz muhit zarur. Bunday muhitni esa faqat ekologik madaniyati yuqori bo'lgan, tabiatga ehtiyotkor munosabatda bo'ladigan jamiyatgina yaratishi mumkin.¹

Xulosa qilib aytganda, boshlang'ich sinflarda tabiiy fanlarni o'qitish – o'quvchilarning ilmiy dunyoqarashi, fikrlash madaniyati va ekologik ongini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. O'qitishning tarixiy bosqichlari va zamonaviy yondashuvlar bu fanlarni o'rgatishda samaradorlikni oshirish imkonini bermoqda. Kelgusida fanlararo integratsiya, tajriba asosidagi yondashuvlar yanada kengroq qo'llanishi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdullaeva, S. (2020). Boshlang'ich sinflarda tabiiy fanlarni o'qitish metodikasi. Toshkent: O'qituvchi nashriyoti.
2. Karimov, Z. (2021). STEAM yondashuvi asosida boshlang'ich ta'lim. Toshkent: Fan va texnologiya.
3. Yuldasheva, N. (2019). "Boshlang'ich ta'limda interaktiv metodlar samarasini oshirish yo'llari." Ta'lim va innovatsiyalar, 3(12), 45–48.

¹ Yuldasheva, N. (2019). "Boshlang'ich ta'limda interaktiv metodlar samarasini oshirish yo'llari." Ta'lim va innovatsiyalar, 3(12), 45–48.